

Bidrag til tryglebrevsinstitutionens historie i 17. århundrede

AF TROELS DAHLERUP

Den fattigforsørgelseslovgivning, som begynder i 16. århundrede, var baseret på tilladelse til – efter nøje prøvelse af trang og værdighed – at gå tiggergang i hjemsoget med dertil specielt udstedt hjemmel.¹ Sit klassiske udtryk fik den i recessen af 1558, hvis § 62 »Om trøglere« gang på gang gentoges og uddybedes i den senere lovgivning, indtil forordningen af 24/9 1708 søgte at skabe et helt nyt grundlag for den offentlige forsorg.

Tidligt gav systemet anledning til klager, såvel over det omsiggribende tiggeri, som over at selv lovgivningens bestemmelser herom kun slet overholdtes, hvorfor man 27/12 1587 udstedte en mere udførlig reces alene omhandlende betleriet. Medens dennes indledning gengiver klagerne over misbrug, fastsætter dens kapitel I og II strenge regler for henholdsvis købstæder og landsbyer og forbyder på det strengeste enhver overtrædelse.

På baggrund af lovens tendens at holde tiggeriet inden for beskedne grænser virker dens § 9 og 17 så meget mere umotiverede, som her efter en serie af forbud og straffetrusler pludseligt fremhæves, at hele lovkomplekset på ingen måde tilsigter at ramme sådanne, »som af nogen uforvarendis vaade fanger skade enten af ildebrand, skibbrud eller och ofverfaldendis ulycke, at fe och kveg hastigt och iligen falder och dør dennom fran«,² men at disse, såfremt de har opnået bevis fra kompetent myndighed – i købstæderne fra magistraten, på landet fra sognepræst, herredsprovst samt tingsvidne – inden for ét år må »besøge got folk om hielp«, alene undtaget det tilfælde, at en eventuel ildsvåde var forsætligt påsat (§ 18).

Det viser sig altså, at man i lovgivningen har sat et skel imellem to helt forskellige former for appel til offentlighedens godgørelse; på den ene side de håbløst forarmedes almindelige tiggeri – hvilket omgærdes med strenge regler –, og på den anden side et vist meget gammelt indsamlingsinstitut, hvorved godtfolk, som uden egen skyld havde lidt pludseligt tab, forsynet med et sådant af offentlig myndighed udstedt bevis (»tryglebrev«) kunne

¹ Om kollektiv understøttelse og hjælp før forsikringsvæsenets gennembrud se J. O. Bro-Jørgensen: Forsikringsvæsenets Historie i Danmark (1935), især kap. I (p. 16–122). I mangel af bedre fællesbetegnelse for den i det følgende behandlede gruppe »indsamlingstilladelser« (såvel brandbreve som andre typer), der efter sit væsen principielt adskiller sig fra almindelige tiggertegn o. lign., har jeg valgt »tryglebreve«.

² Reces af 1587, § 17 vedr. landet (V. A. Secher: Forordninger II p. 505); § 9 for købstæderne omtaler på tilsvarende sted ildebrand og havsnød (ib. II p. 502).

hjælpes til nogen erstatning, en skelnen, der ikke blot opretholdtes i fattigloven af 1708, men som gav sig udtryk langt op i 19. århundrede.

I den lokalhistoriske litteratur findes disse tryglebreve ofte nævnt;³ men det såvel i tid som sted meget spredte materiale har hidtil ikke indbudt til nogen mere indgående behandling. Da nu *Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie* har tilvejebragt fire tingbogsrækker,⁴ alle fra Christian IV's senere år, vil jeg her i hovedsagen på grundlag af disse, men naturligvis også med inddragelse af de trykte eksempler – samt enkelte stikprøver fra lensregnskabernes bilag af originale tryglebreve – søge at trænge længere ind i de hertil knyttede problemer.

Som naturligt er, finder vi betydelige lokale forskelle i materialets omfang. For at tage Sjælland først findes i *Herlufsholm birk* tryglebreve kun nævnt én eneste gang (1632 : 5), men ganske vist i form af en ildebrand, der ramte hele otte personer, som formentlig hver har fået sit eget eksemplar udstedt. I *Sokkelund herred* findes ligeledes kun ét vedrørende »ulykke« (1621 : 359; jfr. dog 1626 : 676 om badskærløn?); fra litteraturen kendes dels to eksempler fra Helsingør,⁵ dels det klassiske tilfælde, hvor Ostensen Weile i sin kommentar til *Brænde-stud* omtaler Skaanske Lov (§ 225–226) og henviser til, at der på Sjælland fandtes lignende forhold i Ringsted herred,⁶ på grundlag af hvilken oplysning Bro-Jørgensen i den pågældende tingbog fandt netop et sådant brandstøds-tryglebrev fra 1640.⁷

Det største materiale fra en enkelt jurisdiktion fandtes på Fyn i *Aasum herred*,⁸ ialt 21 eksempler. Nedenfor er i bilagene gengivet to originale tryglebreve af Sunds herredsting sammen med et tilsvarende sognevidne fra Søllinge (Vindinge herred), samtlige fra Nyborg lens regnskaber; fra litteraturen kendes tre fra Agernæs birk,⁹ ligesom de nye købstadshistorier for Faaborg og Svendborg meddeler adskillige eksempler herpå.¹⁰

³ Et stort sydvestjysk materiale (især fra Vester Horne herred) er samlet af H. K. Kristensen: *Tiggerbreve og brandbreve*, i *Fra Ribe Amt XI*, p. 441–454 (1944–47).

⁴ *Herlufsholm Birks Tingbog* 1616–19 og 1630–33, udg. Karen Marie Olsen (1954–57); *Skast Herreds Tingbog* 1636–39, udg. Poul Rasmussen (1954–60, udgivelsen uafsluttet); *Aasum Herreds Tingbog* 1640–48, udg. Aksel E. Christensen og Troels Dahlerup (1955–62); *Sokkelund Herreds Tingbog* 1621–22 og 1625–30, udg. Ole Karup Pedersen (1956–60, udgaven fortsættes). Tingbogsudgaverne citeres i det følgende alene ved år og sagsnr.

⁵ 1604 vedr. skibbrud, 1605 vedr. sygdom, begge i *Fra Frederiksborg Amt I* p. 65 (1906).

⁶ C. Ostensen Weile: *Glossarium* (1641 o. o.). Mærkeligt nok henviser han ikke til Fakse herred, hvor han dog havde været herredsfoged i seks år.

⁷ *Op. cit.* p. 33.

⁸ 1640 : 34 = 1641 : 335, 1641 : 280, 392, 1642 : 158, 269, 314, 1643 : 318, 361, 396, 1644 : 221, 1645 : 224, 294, 1646 : 226, 1647 : 75, 86, 91, 212, 291, 1648 : 6, 89, 183, jfr. 1645 : 313.

⁹ Arkiv og Museum I p. 111 og 113 f., på grundlag af Agernæs birks tingbog 1622–24, med henvisning til Odensegaards lens regnskab, hvor kopi af et originalt tryglebrev findes.

¹⁰ Aage Fasmer Blomberg: *Faaborg Bys Historie I* p. 335 f., jfr. p. 365; J. O. Bro-Jørgensen: *Svendborg Bys Historie I* p. 402.

Fra Jylland omtales i *Skast herreds* tingbog mindst 9 tryglebreve,¹¹ hvortil kommer en del forarmelsesvidner,¹² der rent formelt er at anse for dokumentation til skattefritagelse, men af hvilke flere formentlig også har været anvendt i indsamlingsøjemed. Ved stikprøver er i Silkeborg lens regnskaber truffet to eksempler;¹³ i Rigsarkivets Topografiske Samling på Papir ligger en kopi af et tingsvidne fra Mariager birk af 1697.¹⁴ Endvidere omtaler H. K. Kristensen 16 sydvestjyske sager omfattende ialt 24 enkelttilfælde, overvejende fra Vester Horne herred, men også nogle fra Kærgaard birk samt ét fra Skast herred 1640. Endelig fremgår det af flere jyske købstads-historier, at man også dér kendte fænomenet.¹⁵

Det må efter ovenstående være berettiget at gå ud fra, at tryglebrevsinstitutionen var udbredt praktisk talt over hele landet, en opfattelse, som yderligere bestyrkes, når man nærmere betragter fremgangsmåde og formularer, idet vi finder en lang række karakteristiske fællestræk. Selve tryglebrevet var normalt et tingsvidne, og vi ser her supplikanten møde op og berette om den ulykke, der var overgået ham. Af og til sendtes dog en fuldmægtig, naturligvis især når det drejede sig om kvinder eller invalider (Aasum 1648 : 183, Skast 1638 : 206).

I Skast herred blev ansøgerens sagsfremstilling edeligt bekræftet ved 12–24 mænds vidne,¹⁶ ligeså i Vester Horne herred,¹⁷ medens der i Aasum herred kun i halvdelen af de undersøgte tilfælde omtales vidner, i så fald oftest 4–6 naboer. Men da tingbogsreferaterne tit er yderst summariske, kan der næppe på dette grundlag drages videre slutninger om forskellig praksis.¹⁸

I enkelte tilfælde ses sagen, inden den kom for herredstinget, at være begyndt ved optagelse af sognevidne; et tryglebrev af Aasum herred (1644 : 221) må således nærmest opfattes som en tingets påtegning af et af sognepræst og fire sognemænd udstedt vidne. Tilsvarende påtegnes i Skast herred et af en sognepræst og dennes medhjælpere udstedt brev,¹⁹ og omvendt finder vi, at i det ene tingsvidne fra Sunds herred støttes supplikantens andragende af sognepræstens skrivelse.²⁰ Men lovgivningen synes netop at have sat sig som mål at komme enhver anden legitimation end herreds- og bytingenes til

¹¹ 1636 : 34, 285, 1637 : 50, 51, 134, 1638 : 206, 1639 : 184, 448, jfr. 1639 : 85.

¹² Jfr. 1636 : 700, 1637 : 101, 158, 160, 1639 : 260, og tilsvarende i Aasum hd. 1645 : 313.

¹³ Bilag til lensregnskabet 1621–22 nr. 39 (Vrads hd. 13/2 1622); ib. 1623–24 nr. 57 (Hids hd. 3/3 1624).

¹⁴ Mariager nr. 9. RA.

¹⁵ Brandstød 1786 i Vejle Bys Historie, p. 126 (1927); ligeledes 1744 og 1751 i Grenaa Bys Historie bd. A I, p. 361 f. og 382 (1919–48).

¹⁶ I 1639 : 184 mærkeligt nok kun af 10 mænd.

¹⁷ H. K. Kristensen op. cit.

¹⁸ Vidner omtales i Mariager, Silkeborg len og Ringsted hd., men ikke i Agernæs, Herlufsholm og Sokkelund hd.

¹⁹ H. K. Kristensen op. cit., p. 444 f., jfr. nedenf. p. 11.

²⁰ Se nedenf. bilag I.

livs, og at sognevidner i almindelighed ikke uden videre gav adkomst til tingets påtegning, kan måske udledes af en sag fra Aasum herred (1640 : 34), hvor den skadelidte alene fremlægger et sådant, på hvilket grundlag herredstinget ikke ses at foretage sig noget (med mindre skriveren eventuelt har glemt at fuldføre referatet? Dog har jeg ellers aldrig fundet, at en tingskriver har indført en nægtelse af tingsvidne i disse sager). Men et års tid senere møder supplikanten op igen med nøjagtigt samme sagsfremstilling (men uden at omtale sognevidnet) og opnår nu et herredstingsvidne i den dér almindelige form (1641 : 335).

Også fra Skast herred kendes sognevidners fremlæggelse på tinge, men desværre alene i et af de tilfælde, hvor man af formuleringen ikke klart kan se, om det drejer sig om et egentligt tryglebrev eller blot et almindeligt forarmelsesvidne optaget for at opnå skattenedsættelse (1637 : 158). Men her var utvivlsomt et punkt, hvor regeringens bestræbelser kun langsomt satte sig frugt, i hvert fald godtog Odenseborgmesteren 1630 et af Søllinge sogns kirkeværger m. fl. udstedt sognevidne, påtegnet alene af sognepresten.²¹

Kun fra Aasum og Skast herred foreligger der i øjeblikket et tilstrækkeligt omfattende materiale til, at man kan gøre forsøg på at rekonstruere det pågældende områdes »standardformular«, hvilken dog derefter med udbytte kan jævnføres med de respektive landsdeles øvrige kendte eksempler. Som ovenantydnet viser der sig dog overalt, hvor tingbogsreferaterne ikke er for summariske, lighedspunkter helt ned til konkrete enkeltdetaljer, hvorfor man fristes til at formode en fælles grundform.

Som nævnt synes man ikke altid i Aasum herred at have forlangt vidner til støtte for supplikantens sagsfremstilling, og af den dér brugelige formular til tingets anbefaling af andragendet: »hvilken vi ham ej vidste at fornægte, eftersom hans armod og nød os saavel som menigmand, der i dag søgte tinget, bevist er« (1643 : 361 o. m. a.), kan vel udledes, at tinget med eller uden vidner anså sagforholdet for vitterligt.

I Aasum herred, hvis formularer minder meget om de i Agernæs birk anvendte, erklærer tinget efter at have hørt sagsfremstillingen (for eksempel 1643 : 361): »Hvorfor er til alle og enhver efter standens gebyr [dvs. skyldighed], som NN hænder at komme til, vor ydmyge bøn og begæring, at de i Jesu navn vil give ham [evt.: lade hans nød og trang gaa dem til hjertet; 1647 : 75] af, hvad Gud den allermægtigste har forlenet enhver med, idet de tager løn derfor af Gud [evt.: som alle barmhjertighedsgerninger gengælder; 1643 : 318], vi vil ogsaa være forpligtede at tjene enhver igen« [evt. uddybet: om nogen af eders fattige vil besøge os; 1645 : 294].

I Skast herred lyder det tilsvarende afsnit (1638 : 206): »Er derfor til alle og enhver, som NN vil besøge om almisse i Jesu navn, vor venlige [evt.:

²¹ Også lensmanden må have taget det for gode varer, da det ligger som bilag til lensregnskabet. Trykt nedenf. i bilag III.

ydmyge; 1637 : 50] bøn og begæring, at I for Guds og denne vor ringe forbøns skyld [*respektive*: denne hans sandfærdige beretning; 1637 : 50] vil meddele NN noget af det timelige gods, som Gud har forlenet eder med, idet I tager løn derfor i de retfærdiges opstandelse. Vi vil ogsaa gerne sligt forskylde, om nogen os i slig eller andre maader vil besøge«.

En videre uddybning af belønningsmotivet findes i et brev fra en sognepræst, påtegnet 1640 af Skast herreds ting, med konkret henvisning til *Matthæus* 25 (v. 31–46), og det er især interessant at se, hvor mange træk dette har til fælles med Aasum herreds formular, specielt på de punkter, hvor det er mere udførligt end Skast herreds tingbogs referater af tingsvidnerne.²² Det er således nærliggende at tænke sig en oprindelig fælles grundform, som formidledes igennem gejstlige forlæg,²³ men efterhånden lokalt omarbejdedes eller forkortedes. Men netop her i Vestjylland har tingskriveren ofte gjort sig arbejdet let, idet han efter selve sagsfremstillingen tit nøjes med at notere: »og er derfor foraarsaget at besøge gode mennesker om hjælp og undsætning« (1637 : 134, jfr. 1639 : 448).

Dertil kommer som ovenanført et halvt dusin tilfælde, hvor alene ulykken beskrives, uden at indsamlingshensigten omtales. Ét af disse, en påtegning af et sognevidne (Skast 1639 : 85), er her anset for et egentligt tryglebrev, medens de fem ikke er taget i betragtning, da den manglende bemærkning om tilladelse til at søge almisse sandsynliggør, at disse breve snarere skal opfattes som varianter af de særdeles hyppige og i deres begrundelser ofte yderst maleriske forarmelsestingsvidner, som optoges for at opnå hel eller delvis skattefritagelse.²⁴

Grænsen mellem disse to grupper af forarmelsesvidner er dog flydende; når således tryglebreve, det være sig i original eller kopi, så ofte findes som bilag til lensregnskaberne, skyldes dette, at de efter endt brug i indsamlingsøjemed naturligvis også kunne anvendes som dokumentation til skattefritagelse. Omvendt synes breve, som formelt må antages at være beregnet specielt til skattefritagelse, at kunne anvendes ved almisseindsamling. For eksempel er det eneste kendte brev fra Mariager efter sin ordlyd alene en konstatering af forarmelse grundet brandskade; alligevel medtager vi det uden tøven blandt de egentlige tryglebreve, da det er forsynet med påtegning om tilladelse til at samle ind i Viborg købstad. Af mere tvivlsom karakter er derimod de utallige bilag til lenenes jordebogs- og ekstraskatteregnskaber, der i beskrivelsen af NN's armod som en fast vending meddeler, at han eller hans husstand går om og tigger (jfr. Aasum 1645 : 313). Men med de talrige

²² H. K. Kristensen op. cit. p. 444 f., jfr. udtryk som »hver udi sin stand« og »hænder for at komme«.

²³ Ib. p. 443 omtales således en gejstlig formularbog, der blandt andet indeholdt forlæg til tryglebreve.

²⁴ Efter forordningen af 30/9 1652 udstedtes de *gratis* (Secher: Forordninger VI p. 114 note 1).

klager over illegalt tiggeri in mente er det dog givet, at de i tingbøgerne anførte eksempler på indsamlingstilladelser repræsenterer et absolut minimum.

Betragter vi forarmelsesårsagerne, falder disse, bortset fra en ubetydelig »uspecificeret« gruppe, i ganske få og særdeles reelle kategorier, først og fremmest *ildebrand*, således fra Aasum herred 10, Skast herred mindst 3 (evt. 5), Herlufsholm birk 8, Sunds herred 2, Mariager 1, Silkeborg len 2, hvortil kommer talrige fra litteraturen kendte tilfælde, Sydvestjylland ialt 15, desuden Ringsted herred, Faaborg, Svendborg, Vejle og Grenaa købstæder. Der kan selvfølgelig ikke laves statistik på et materiale af denne art; men vi får i hvert fald et slående indtryk af brandfarens betydning, idet de enkelte katastrofers omfang understreges af, at der til mængden af tryglebreve svarer et langt mindre antal brande. Således havde én og samme ildsvåde medført samtlige 8 ulykkestilfælde fra Herlufsholm birk, antagelig hidrørte hele 6 af 10 breve fra Aasum herred fra samme storbrand, ligeledes begge fra Sunds herred og 3 fra Sydvestjylland.²⁵ Thi i datidens tæt sammenbyggede landsbyer må ildløs have haft en særdeles omsigribende karakter.

Derefter kommer *sygdom*, oftest i form af tilladelse til at indsamle badskærløn, således Aasum herred 8 tilfælde, Skast herred 1, måske 1 fra Sokkelund herred samt talrige omtalt i litteraturen (Agernæs birk, Helsingør og især Svendborg). Sygdom uden omtale af lægeregningen betød vist oftest kroniske lidelser, det vil som regel sige svær invaliditet, og nævnes i Skast herred 1 gang (evt. 3), men omfattede her to særdeles hårdt ramte familier, 3 gange i Sydvestjylland og hele 5 gange i Svendborg.

I landjurisdiktionerne spillede desuden *kvægsyge* en betydelig rolle (Aasum herred 5, Skast herred 2, desuden Sydvestjylland og sognevidnet fra Søllinge),²⁶ medens *skibbrud* naturligvis var hyppigere i købstæderne (Helsingør, Faaborg og Svendborg), men også forekom i Skast herred.²⁷

Langt sjældnere er uspecificerede årsager som »ulykkeligt tilfald« (Søllinge sognevidne og vist også Skast 1637 : 50 angår kvægsyge), »ulykke« (Sokkelund 1621 : 359, mon ildebrand?) eller almindelig forarmelse (Skast 1637 : 134), hvilket dog af og til ad anden vej nærmere kan bestemmes. Således påtegnede Aasum herredsting (1644 : 221) et sognevidne om »armod«; men takket være Odensegaard lens ekstraskatteregnskab konstaterer vi, at forarmelsen var en følge af kvægsyge.²⁸ Ganske enestående er en tilladelse til indsamling af løsepenge for en søn i tyrkisk fangenskab,²⁹ men ellers synes man ved tingene stort set at have holdt sig til de i lovgivningen anerkendte

²⁵ H. K. Kristensen op. cit. p. 452.

²⁶ Trykt nedenf. som bilag III.

²⁷ H. K. Kristensen op. cit. p. 444, jfr. Skast 1637 : 101, der måske er at opfatte som et skattefritagelsesvidne.

²⁸ 1644—45 bilag nr. 56.

²⁹ H. K. Kristensen op. cit. p. 447 f.

kategorier eller i hvert fald søgt at give tingsvidnernes begrundelser en lovmedholdelig formulering.

Et afgørende skel imellem tryglebrevsinstitutionen og sognenes særdeles primitive fattigforsørgelse ved legaliseret tiggeri finder vi først og fremmest i deres forskellige hensigt; for den fattige i almindelighed gjaldt det simpelt hen om at bjerge livet, for den med herredets eller stadens beseglede brev forsynede derimod om at opnå et ofte i selve brevet anført konkret mål, for den syge at genvinde sin førlighed (Aasum 1641 : 335, 1642 : 269, 1645 : 224), for den helbredte at blive sat i stand til at betale badskæreren (ib. 1641 : 280, 1642 : 158, 1648 : 89), utvivlsomt et stort problem i datiden. Var de 120 dlr., som en mand i Sokkelund herred havde udredet for sig og sin søn (1626 : 676), nok højdepunktet (heri måske også medregnet »tabt arbejdsfortjeneste«), ser vi dog, at et almindeligt benbrud i Aasum herred kostede sine 9 dlr. samt en skæppe boghvedegryn (1648 : 126), hvortil kom indtægtstab og leje af en karl til at varetage hoveriet (1648 : 159). Var således mand eller hustru igennem længere tid i kur, kunne de sikkert let komme af med »mesteparten af deres formue« (1642 : 314).

Hvis ikke formålet med indsamlingen måtte antages direkte eller indirekte at fremgå af ansøgningens beskrivelse af ulykken, kan det nu og da omtales, at hensigten dermed var »at komme til rette igen« (Silkeborg len 1622 og 1624, Skast 1636 : 285, 1639 : 448), eventuelt fordi den hårdt ramte gennem ulykken var »kommet til agters« (Aasum 1642 : 314, Søllinge sognevidne). Men ofte nøjedes man med de mere tryglende formularer, der også kendes fra almindelige bettelbreve, som »nødes«, »foraarsages«, »er nødt og tvinges til at bede om hjælp« (Aasum 1647 : 75, 86, 91, 212, 291; Skat 1636 : 34, 1637 : 50, 134, 1638 : 206, 1639 : 184, jfr. Sunds herred og Søllinge sognevidne).

Takket være tingbogsudgaverne, hvis oplysninger kan sammenholdes med lens- og skatteregnskaber, er vi nu i stand til i ikke ringe omfang at kontrollere, om denne hensigt opnåedes, og derigennem at søge fastslået, hvorvidt det virkelig er berettiget at opretholde det ovenfor postulerede skel imellem sognenes almindelige fattigforsørg og tryglebrevsinstitutionen. Til en begyndelse konstaterer vi, at som henvendelsen om hjælp udgik til *godtfolk*,³⁰ er supplikanterne, så vidt deres forhold tillader nærmere undersøgelse, næsten uden undtagelse selv godtfolk, dvs. ikke »almisselemmer«, der søger om fattigunderstøttelse. Uanset fællespræget af »tiggeri« adskiller tryglebrevene sig klart fra fattighjælpen ved specielt at omfatte netop sådanne kalamiteter, som man i en senere tid nåede frem til at kunne dække på forsikringsmæssig basis, som brand-, ulykkes-, kreatur-, syge-, invalide- og søforsikring. For at tale med lovens egne ord drejer det sig her om folk, der er ramt »af uforvarendes vaade«, og som gennem denne hjælp helst skulle bringes tilbage til

³⁰ Recessen af 1587, jfr. Aasum 1643 : 396, Sokkelund 1621 : 359, Herlufsholm 1632 : 5, o.m.a.

status quo ante casum. Der er således en tydelig tendens i adskillige breve bagom de kraftigt udmalede, omend ret stereotype skildringer af den ansøgendes ynkelige tilstand til at fastslå, at det principielt er dennes *tab*, der er afgørende, dvs. ikke hans fattigdom i almindelighed, men hans forarmelse;³¹ thi de egentlige fattige var fortsat henvist til med sognepræstens tegn som legitimation at tiltige sig det daglige brød.

Hvis vi nu nærmere betragter de 21 eksempler fra Aasum herred, viser det sig desværre, at adskillige små husmænd og inddiddere er praktisk talt ukendte, omend flere synes at have været bosiddende mænd eller enker, som med deres ejendele har indlogeret sig i andres gårde eller huse. Da tingbogsudgaven foreløbig slutter med 1648, må desuden de talrige småkårsfolk, som rantes af branden blandt Sønder Næraas husmænd 31/3 1647, stort set lades ude af betragtning. Men med hensyn til gårdmændene og de større husmænd er vi i adskillige tilfælde i stand til at fastslå, at de – måske netop på grund af den gennem tryglebrevet erhvervede hjælp – har kunnet ride stormen af og klare skærene.

Hans Mordsen («Mortensen»), fæster i Roldsted, var hårdt ramt af de udgifter, som hans nylig afdøde hustru sygdom havde pådraget ham, og desuden til agters på grund af kvægsyge (1644 : 76 fik han tilhold angående sine skabede bæster), da han 1642 (: 314) opnåede tryglebrev. Hans vanskelige stilling fremgår af, at han i den følgende tid gentagne gange sagsøges for gæld og restancer (1643 : 134, 336, 1644 : 114, 260, 1645 : 252 o. m. a.), hvorfor han optog adskillige tingsvidner om sin armod til brug ved skattefritagelse (1644 : 231, 1645 : 98). Endnu 1647 4/11 optræder han dog som tingmand og synes i 1648 (: 206) stadig at besidde fæstet.³²

Rasmus Ibsen Bore, fæster i Fraugde, havde en nabo, som ikke lod sin ild vogte med tilstrækkelig omhu, hvilket førte til det sørgelige resultat, at begge gårde nedbrændte. Han fik derfor tryglebrev i 1641 (: 392), og i modsætning til den skødesløse nabo, der *ikke* fik tryglebrev, lovede han godsets ridefoged at genopbygge sin gård (1641 : 267). Han søges ofte for gæld og restancer (1641 : 363, 393, 1642 : 309 o. m. a.), men var dog tingmand 1648 23/3 og fæster 1648 (: 246, jfr. 122).

Jens Madsen, fæster i Næraa, fik 1643 (: 361) tryglebrev på grund af brand. Han regnedes blandt herredets mere fremtrædende bønder, som hyp-pigt anvendtes til at give synsvidner (f. eks. 1648 : 214), og 1642 15/9 var han meddommer ved pådømmelsen af en trolddomssag. Han fradømtes 1643 (: 186) sit fæste, men fik det trods gæld og restancer (1643 : 194, 1644 :

³¹ En tilsyneladende undtagelse (Skast 1638 : 206), der angår et gammelt, fattigt ægtepar med en totalt lammet søn og dennes vanføre hustru, virker så rystende tragisk, at et eventuelt brud på reglerne menneskeligt set er særdeles forståeligt. Måske har man dog været mere lemfældig i Sydvestjylland (jfr. H. K. Kristensen op. cit. p. 447).

³² Da Odensegaard lens ekstraskattemandt al ikke er ajourført år for år, er de desværre intet værd, når det drejer sig om at fastslå, hvorvidt en mand var fæster på en given tid.

153, 155 o. m. a.) øjensynligt igen, da han siden erhvervede sig talrige forarmelsesvidner af hensyn til skattefritagelse, i hvilke foruden branden også anføres, at han var ramt af kvægsyge (1644 : 143, 1645 : 34, 312, 1647 : 229).³³ Endnu 1648 30/11 optræder han som tingmand, og utvivlsomt var han stadig fæstebonde (1648 : 187).

Laurids Christensen, fæster i Bullerup, fik 1643 (: 396) tryglebrev i anledning af en ham overgået brand; i 1645 16/1 var han meddommer og endnu 1647 18/2 tingmand. Rasmus Hansen Skrædder, husmand i Roldsted, fik brandbrev i 1645 (: 294) og var tingmand endnu 1647 28/1. Søren Pedersen i Rønninge, der 1644 (: 221) fik tingets påtegning på et sognevidne om sin armod, var tingmand 1647 18/3 og fik kort efter et tingsvidne til brug ved opnåelse af skattefritagelse.³⁴

Anders Larsen i Næraa synes at være en lidt mere indgående skildring værd. Han havde i mange år siddet som fæster og efterhånden opsamlet en betydelig gæld (1643 : 194, 336, 1644 : 188 o. m. a.) og så store restancer (1643 : 152), at han 1643 (: 186) fradømtes fæstet. Alligevel bevarede han fortsat sine naboers tillid, i hvert fald var han meget brugt til at give dem forarmelsesvidner til skattebrug (1644 : 142, 151, 206, 213, 1645 : 97 o.m.a.), herunder også et egentligt tryglebrev (1643 : 361), og denne villighed kom ham øjensynligt snart til gode, da han 1646 (: 226)³⁵ selv fik tryglebrev efter seks mænds vidne, herimellem flere, som på denne måde synes at afdrage deres skyldighed for hans stadige beredvillighed til at vidne for sine naboer.

I brevet skildres malende Anders Larsens forarmelse, såvel hans hustrus syge arm som hans søns brækkede ben;³⁶ selv var han fattig, gammel og vanfør, hans kreaturer var døde, og han havde måtte opgive sin gård. Ganske vist er både badskærløn og kvægsyge lovmedholdelige begrundelser for tryglebreve; men en sådan mængde af forklaringer virker oftest mindre overbevisende end en enkelt vægtig årsag, og i betragtning af, at han har måttet fratræde sit fæste, dvs. at tryglebrevet ikke kan sætte ham i stand til at blive ved gården, får man en tydelig fornemmelse af, at loven og forordningerne her er tolket mest muligt i den skadelidtes favør, formentlig begrundet i, at den pågældende aldrig havde været karrig med at give sit vidnesbyrd til fordel for sine naboer.

En anden søn af Anders Larsen havde, vist netop på denne tid, fæstet gård i Næraa, og 28/3 1647 (: 94) sluttede han kontrakt med sin fader om dennes aftægt. Men inden Anders Larsen, der foreløbig havde lejet sig ind hos husmanden Anders Olsen sammesteds, kunne flytte over til sønnen, udbrød 31/3 den store brand blandt husmændene i Næraa. Atter fik Anders

³³ Jfr. ekstraskatteregnskabernes bilag 1644 26/9 (nr. 49), 1645 8/12 (nr. 31) og især 1647 8/4 (nr. 13).

³⁴ Ib. 1647 8/4 (nr. 13), jfr. 1644 28/11 (nr. 56).

³⁵ Jfr. ib. 1647 8/4 (nr. 13).

³⁶ Han førte således sag om sønnens badskærløn (1645 : 291, 311).

Larsen 6 mænds vidne om branden og »anden ulykkelig tilfald« (1647 : 291), det eneste tilfælde, jeg har fundet, hvor én og samme mand *to* gange opnåede tryglebrev, og det uanset at det ellers almindelige formål »at komme til rette igen« i denne forbindelse måtte siges at være illusorisk.

Også i andre tilfælde får man indtryk af, at en væsentlig baggrund for opnåelsen af tryglebrev var den pågældendes position i herredet. Det eneste helt uspecificerede brev fra Aasum herred om »armod« (1644 : 221)³⁷ er således en påtegning af et sognevidne udstedt til Søren Pedersen i Rønninge, der var broder til Rønninge Søgaards delefoged Jacob Pedersen (1645 : 304). Om Hans Hansen i Pederstrup, der 1641 (: 280) fik tryglebrev i anledning af badskærløn, ved vi således, at han var broder til Anders Hansen i Torup (1643 : 231), én af herredets mest ansete bønder, der i delefogedens fravær, ja ofte ved siden af denne var den mest benyttede beseglingsmand (bisidder) på herredstinget³⁸ og ved lejlighed således meddommer (1645 16/1) som sættemdommer (1646 : 141).

I Sunds herred konstaterer vi, at de to brandlidte bønder fortsat figurerer i jordebøgerne, og også i Skast herred kan vi i flere tilfælde se, at hensigten med tryglebrevet »at komme paa fode igen« opnåedes. Anders Mortensen i Bilstoft, der 1636 (: 285) fik tryglebrev, boede endnu 1639 (: 193) i eget hus, og såvel han selv, hans nabo Jens Madsen, der fik tryglebrev 1637 (: 158), og Niels Christensen i Nersbjerg, der fik brev samme år (1637 : 134), genfindes i lenets jordebog 1641/42, medens både Oluf Bech og Peder Lauridsen i Orre (tryglebreve 1637 : 49–51) ofte senere anføres i tingbogen (f. eks. 1639 : 504, 506).

Hverken tingbogsreferaterne eller tingsvidnerne i lensregnskaberne siger noget om, hvor længe tryglebrevene havde gyldighed. Men recessen af 1587 fastslog udtrykkeligt (§ 9 og 17), at de kun gjaldt ét år, hvilket formentligt stort set har været overholdt. De to med indsamlingsvedtegninger forsynede originale tingsvidner fra Sunds herred³⁹ er således begge udstedt 16/5 1621, og sidste påtegning er fra respektive 11/1 og 31/3 1622. Anders Larsen i Næraa der som ovennævnt 1646 26/11 fik et »uspecificeret« tryglebrev, benyttede først den ham 31/3 1647 overgåede brand til at erhverve sig nyt brev den 9/12 1647, dvs. efter at det gamle var udløbet. Men selvfølgelig har der alle dage været dem, der længst muligt søgte at udnytte deres næstes gode hjerte; om Peder Lauridsen i Orre (Skast hd.), der 24/1 1637 fik tryglebrev, hedder det endnu 29/10 1639 i et skattefritagelsesvidne, at han besøger godtfolk om sit brød i Guds navn.

På et enkelt og langt fra uvæsentligt punkt viser dette materiale ud over,

³⁷ I ekstraskattemandtallets bilag af 1644 28/11 (nr. 56) anføres dog specielt kvægsyge som årsag til forarmelsen. Jfr. ib. 1647 8/4 (nr. 13).

³⁸ Se register til udgaven af Aasum Herreds Tingbog 1640—48.

³⁹ Trykt nedenf. som bilag I og II.

hvad man på grundlag af den trykte litteratur hidtil har antaget. I sin kommentar til Skaanske Lovs paragraffer om brandstød bemærker Ostensen Weile som ovennævnt, at han kendte noget tilsvarende fra Ringsted herred, hvor den brandlidte med herredets beseglede brev måtte trygle *inden for* herredets grænser, øjensynligt en parallel til de med sognepræstens bevis forsynede almindelige betlere, som måtte tigge i selve sognet. Netop hvad territoriet angår, afviger de her fremdragne eksempler fra hans fremstilling, omend jeg foreløbig ikke tør benægte, at der kan have været forskel på øst- og vestdansk praksis. De to nedenfor aftrykte originale tingsvidner fra Sunds herred viser os gennem deres påtegninger, at de brandlidte bønder har hjem-søgt så stor en del af Fyn, som de inden for ét år har kunnet komme af sted med, såvel land som by; thi ikke mindst i købstæderne må det have været lettere at komme i kontakt med større kredse. Og som det nedenfor aftrykte sognevidne fra Søllinge bærer påtegning fra Odense by, har også tryglebrevet fra Mariager været viden om, idet det påtegnedes i Viborg.

På denne baggrund forstår vi bedre den almindelige slutningsformular i tryglebrevene fra Aasum og Skast herred, således i Aasum især »Vi vil også være forpligtede at tjene enhver igen, om nogen af eders fattige vil besøge os« (f. eks. 1642 : 314, 1643 : 361, 1645 : 294), i Skast »Vi vil ogsaa gerne sligt forskyldte, om nogen os i slig eller andre maader vil besøge« (f. eks. 1638 : 206), og da det er herredsmændene, der udtaler sig, må brevene strengt taget være stilet til udenherredsboende, overfor hvem man udtaler gensidighedsprincippet.

På grundlag af de bevarede, nedenfor aftrykte originalbreve kan vi danne os et vist indtryk af selve fremgangsmåden ved indsamlingen. Det ser ud til, at bonden søndag efter søndag har vandret rundt i sognene på landet og modtaget præsternes påtegninger på sit brev. Når disse altid er udstedt en søndag, er det nærliggende at tænke sig, at supplikanten har besøgt de pågældende gudstjenester, ja måske har præsten ligefrem fra prædikestolen gjort opmærksom på hans elendighed, hvorefter menigheden har kunnet betænke vedkommende med den almisse, som man den dag havde tænkt sig at yde. Men derefter har trygleren utvivlsomt gjort en rundgang i sognet i de følgende dage med sit behørigt påtegnede brev, idet man ellers dårligt kan tænke sig et rimeligt udbytte ved blot på to søndage for eksempel at samle ind i hele 10 af Baag herreds kirker, i hvert fald har han næppe kunnet besøge mere end to tjenester pr. søndag.

I købstæderne var det ikke sognepræsten, men en verdslig øvrigheds-person, vist oftest byfogeden, der påtegnede brevene, og her var det vel først og fremmest rundvandringen fra hus til hus, som var mest effektiv, ej heller

var man her bundet til søndagene.⁴⁰ Desuden besøgte på hverdage en del herregårde, det vil vel sige, at man anmodede ridefogeden om tilladelse til at samle ind også blandt godsets bønder. Og da kun i ét eneste tilfælde såvel gods som det pågældende sogns præst besøgte, må man formode, at med hensyn til sogne, der domineredes af en enkelt hovedgård,⁴¹ har man anset godsets påtegning for nok så væsentlig som sognepræstens. Det er dog pudsig at bemærke, hvorledes den ene brandlidte bonde besøgte Hvedholm og Kærstrup godser, medens den anden henvender sig til de respektive sognepræster i Horne og Bregninge. Kun Højsgaard besøgte de begge (den ene efter først at have opnået Haarby præsts vedtegning), så muligvis har gårdens herskab (jomfru Pernille Lykke?) haft ry for gavmildhed.

Det må dog stedse holdes for øje, at påtegningerne repræsenterer et minimum; dels kan tilladelsen nu og da være meddelt mundtligt, dels er det givet, at bønderne flere steder må have samlet ind uden at bekymre sig om formel legitimation. Det er nemlig ganske påfaldende, i hvilken grad påtegninger savnes netop fra de til bøndernes hjemsted Øster-Skjerninge grænsende sogne (Vester-Skjerninge, Ulbølle, Hundstrup, Krarup, Stenstrup, Ollerup og Egense). Her, hvor naboens skade var almindeligt bekendt, og hvor man havde sine personlige venner og bekendte, har man øjensynligt sprunget formaliteterne over; betegnende nok er den eneste påtegning i dette område fra Fjellebro gods. Derimod finder vi påtegninger fra resten af Sunds herreds sogne samt fra Svendborg og Taasinge, det halve Gudme herred med tilgrænsende dele af Vindinge herred samt Nyborg, en mistænkelig ringe del af Sallinge herred med Faaborg samt den sydlige og større halvdel af Baag herred med Assens. Længst nåede man ud, når det gjaldt købstæderne, begge var således taget den lange vej til Odense.

Bortset fra købstæderne dækker de to breves påtegninger kun i ringe grad hinanden, hvilket dog næppe skal tages som vidnesbyrd om en delingsaftale. Årsagen hertil er utvivlsomt alene, at det i nogen grad har været tilfældigt, hvor bønderne under deres indsamling formelt har søgt, respektive opnået indsamlingstilladelse. Men i hvert fald fremgår det klart, at det område, som de på ét år har kunnet dække, er Sydfyn i en halvcirkel, der med centrum i Øster-Skjerninge berører Assens, Odense og Nyborg; thi her ud over er kun den ene i forbindelse med sit besøg i Nyborg nået helt op til Kerteminde.

Som ovenfor omtalt tyder tryglebrevsinstitutionens udbredelse og ensartede præg på høj alder, og det er da også værd at erindre, at Ostensen

⁴⁰ Den ene af de to brandlidte bønder anså øjensynligt Odense for et længere besøg værd, idet han først fik borgmester Jørgen Nielsen Skrivers påtegning og dagen efter Laurids Jensen Guldsmeds »thill Olaus«, mon til Olavs dag (29/7)? Trods velvillig assistance fra Landsarkivet for Fyn har det ikke været muligt at angive nogen funktion, som kunne give Laurids Jensen adkomst til at påtegne et tryglebrev.

⁴¹ F. eks. Hvedholm i Horne sogn, Hesselagergaard i Hesselager sogn og Ørbæklunde i Ørbæk sogn.

Weile parallelisere den sjællandske brandstødsindsamling (i Ringsted herred) med Skaanske Lovs mere end fire hundrede år ældre § 225–26 om den brandlidtes *ret* til af hver bonde i herredet at modtage en beskeden understøttelse. At tilsvarende ikke er omtalt i de andre landskabslove, kan i hvert fald ikke tages som bevis på, at man ikke kendte noget sådant uden for Skaane, da som bekendt de gamle love på ingen måde tilsigter at behandle samtlige den datidige tilværelses problemer og institutioner, men fortrinsvis sådanne, som erfaringsmæssigt gav anledning til retstrætter. Betegnende nok synes Skaanske Lov heller ikke at være specielt interesseret i selve indsamlingsinstitutionen, men nævner det tilsyneladende først og fremmest på grund af de problemer, som henholdsvis nægtelse af støtte og eventuel selvforskyldt ildsvåde bragte med sig.

Selve princippet, at et kollektiv havde i hvert fald moralsk pligt til at understøtte sine medlemmer, er jo typisk for middelalderens samfundsliv. Tydeligst kommer det til orde i gildesskråerne, hvor vi ser et lav, en afgrænset klasse, en landsby eller tilsvarende organisationer definere deres forpligtelser i så henseende,⁴² og specielt landsbyens (godsets) gensidige hjælp navnlig med hensyn til brandskade holdt sig længe side om side med tryglebrevsindsamlingen.⁴³

Men dette system med hjælp-til-selvhelp stødte tidligt sammen med almissebegrebet,⁴⁴ hvis grundtanke, »de gode gerningers« selvstændige værdi, gjorde *almisseydelsen* til det primære, medens indsamlingens konkrete *formål* trådte i baggrunden. Derved blandedes social forsorg, altså egentlig fattigunderstøttelse, uhjælpeligt sammen med tryglebrevenes hjælp-til-selvhelp, der var baseret på, om ikke forsikringstanken, så dog den kollektive gensidigheds princip.

Et slående vidnesbyrd, ikke blot om denne sammenblanding, men også om 16. århundredes begyndende opposition her imod har vi i Christiern II's lovgivning, der på enkelte områder foregriber 1587-recessens tanker. Såvel i købstadsloven som i udkastet til lov for landet søges tiggeriet indskrænket mest muligt, og kun bestemte kirkelige institutioner samt værdigt trængende med behørig autorisation får tilladelse til at bede om almisse.⁴⁵

Men af udkastet til lov for landet fremgår tydeligt, at tryglebrevssædvanen ikke blot da stod i fuldt flor, men også at regeringen lige så lidt som godt 60 år senere havde til hensigt at ramme denne gennem de tiggerifjendtlige lovbestemmelser. Man stillede sig desangående tilfreds med blot at søge ord-

⁴² C. Nyrop: Danmarks Gilde- og Lavsskraer i Middelalderen, især II p. 586 ff., Bro-Jørgensen op. cit. p. 20 ff. samt Poul Meyer: Danske Bylag p. 364 ff.

⁴³ Tilsvarende fortsatte gejstlighedens kollegiale bistand langt op i 18. århundrede side om side med forsikringsmæssige forholdsregler (Bro-Jørgensen op. cit. p. 111).

⁴⁴ Jfr. Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder III sp. 583 f. (Eleemosyne).

⁴⁵ Købstadsloven § 88 og 83 = udkast til lov for landet § 112 og 120 (Kolderup-Rosenvinge: Danmarks gamle Love IV p. 117 og 115, jfr. p. 55 og 58).

ningens vildskud afskaffede. At lovudkastet forbød folk at stikke ild på deres ejendom for derefter at indsamle brandstød,⁴⁶ minder om Skaanske Lovs bestemmelser; men selve brandstødsindsamlingen må vi forudsætte stiltiende anerkendt. Også andre indsamlingsformål kendtes da, og i hvilken grad indsamlingsmanien under »de gode gerningers« auspici er havde taget overhånd, fremgår af, at lovudkastet anså det for nødvendigt ligeledes at forbyde, at folk på denne måde søgte at skaffe drabsbøder til veje.⁴⁷

Christiern II's love opbrændtes; men principperne i hans fattiglovgivning genoptoges med recessen af 1587. Der rørtes ikke ved tryglebrevsinstitutionen, og i dens regulerede form fortsatte den langt op i tiden. Først det moderne forsikringsvæsens sejrsgang overflødiggjorde den ældgamle kollektive hjælp; men endnu så sent som omkring midten af forrige århundrede finder vi den i bedste velgående adskillige steder i landet.⁴⁸

BILAG I

Nyborg Lens Regnskab 1622/23, Bilag nr. 83.

Hanns Pederßønn i Thrunderup, herridsfoget wdi Sundzherritt, Oloff Nielßøn i Høye, Jens Seffrenßønn i Rudme och Frandzs Folmerßøn, schriffuer, giøre for alle witterligt, att aar effter Christi fødsell 1621 onsdagen den 16. may paa Sundtsheridz ting waar schickett Peder Lauridzen i Østerschierninge, begierett och fich ett fuld thingßuinde aff aatte trofaste dannemend, som erre Ehrnst Morttenßøn i Olderup, Peder Juul i Schoußboe, Niels Hanßøn i Egebierrig, Jens Morttenßøn i Høye, Raßmus Hanßøn ibidem, Hans Madßøn i Tueed, Mads Jenßøn i Boebierig och Oloff Jenßøn i Høye, huilche for:ne dannemend der alle oc huer [een]drechtelige windett, att d[e pa]a for:ne thing oc dag sandelige saae oc hørde, att [f]or:ne Peder Lauridzßønn fremkom i dag inden tinge och klagelige berettede, att den 4. may nu ßeniste forledenn om natten er hannom offuerkommen en møget stoer schade aff jldebrand formedelst sin naboes ild, som bode i gaarde med hannom, och angick samme jldebrannd, der hand laa i sin ßeng samptt hustru och folck, och wiste icke aff denn wlocke, førennd ilden waar kommen i hußett, och maatte med ßin fattige hustru oc børnn saa gaatt ßom nøgne vige hußett och finge en møgett ringe ting biergett, aff huiß hannd haffde, och bleff hans huß oc gaard aldieles till grunde affbrend, om huilcken hans bedrøffuelige leilighet hans sogneprestes hederlig och wellærd mands h. Bagge Jacobsens schrifftlige berett[ni]ng och hans naboers Hans Anderßens, Søffren Nielßens, Anders Hanßens och Hans Hanßens mundelige beretning bekrefftet alt for møgett (detswerre) sandferdige att werre, och er for ßaadann hanns wleilige tilfald høiglige foraarßagett gode folck om nogen hielp oc befording att beßøge, Gud almeg:te will alle welgierninger rundeligen igien med alt ... [?] godtz wederlegge; att ßaaledes for oß om for:ne fattige mands bedrøffuelige condition inden

⁴⁶ Udkast til lov for landet § 114 (ib. IV p. 56).

⁴⁷ Udkast til lov for landet § 113 (ib. IV p. 55 f.) I 1559 udstedte det sjællandske landemøde et synodalmonitum netop angående indsamling af brandstød og drabsbøder (mandebød) (Kirkehistoriske Samlinger 2 II p. 461).

⁴⁸ I flere sjællandske amtsjournaler omtales endnu i 1850'erne brandbreve (Landsarkivet for Sjælland); i Vendsyssel samledes ved 19. århundredes midte hjælp i anledning af kvægsyge (Bro-Jørgensen op. cit. p. 36); i Nordsjælland kendtes brandstød langt op i forrige århundrede (A. Uhrskov: Nordsjællandsk Landsbyliv p. 161, Fra Frederiksborg Amt 1918).

tinge berett er, haffuer wi thill ydermere windeßbiurd ladett thrøcke woress zignetter her nedenfore. Datum vt supra.

HP ON JS FRANTS FOLMERSØN

Påskrift:

| s. 1. |

lest paa Høgsgard den 12. februarioß.
anno 1622 lest paa Fiellebroe then 23. marsi.

| s. 2, spalte 1 |

Forloffuidtt wdj Faaborigh dennd 16. junj anno 1621.
Hanns Niellßenn.

Vindinge dnca. 3. adventus dni [16/12 1621].
Land... et Bregninge til feste trium regum anni 1622 [6/1].

| s. 2, spalte 2 |

Forløffuidt vdi Otenße thend 23. junij a. 1621. J.N.
Den 24. ju:y lest i Ottenße. S. Hanns dagh thill Olauß. L. Guldsmedtz.
Forløffuitt om hielp vdj Assens den 2. julj ano 1621. J.B.
Lest i Aaby och Aastrup kirker den 26. søndag epter trinit. [25/11] J. Jacobsen.
Er forløffuedt vdj Nyborgh den 14. desember a:o 1621. Peder Nielsen, eg. hand.

| s. 2, spalte 3 |

Forløffuit vdi Suenborich 3. junij a:o 1621. Michil Enwoldz [?].
Synderby dnca. V post trinit. annj 1621 [1/7].
Skaarup och Thuedt 1. aduent a. 1621 [2/12].
Er forløffuedt paa Heßellager denn 8. decembris anni 1621. Reinnholt Christof-ferßen.
Horne domin. 2. post epiaph. 1622 [20/1].
Søby oc Turup dnca. V post epiphan. a:i etc. 1622 [10/2]. S.H.H.
Espe och Vanthing dnca oculi [1622 24/3].
Ræinge och Herringe dnica lætare [1622 31/3].

BILAG II

Nyborg Lens Regnskab 1622/23, Bilag nr. 84.

Hanns Pederßøn i Thrunderup, herridsfoget wdi Sundzherritt, Olluff Nielßønn i Høye, Jens Søffrenßønn i Rudme och Frandzs Folmersßøn, schriffuer, giøre for alle witterligtt, att aar effter Christi fødsell 1621 onßdagenn den 16. may paa Sundts-herrids ting waar schickett Annders Raßmußen i Østerschierninge, begierett och fich ett fuld tingßuinde aff aatte throfaste dannemend, som ere Ernst Morttenßønn i Olderup, Peder Juull i Schoußboe, Niels Hanßøn i Egebierig, Jenns Morttenßøn i Høye, Raßmus Hanßønn ibidem, Hans Madßønn i Tueed, Madzs Jenßønn i Boebierig och Olluff Jenßønn i Høye, huilche for:ne dannemend der alle oc huer enndrechteligen windet paa thro och sandingen, att de samme dag paa for:ne ting sandelige ßaae oc hørde, att for:ne Annders Raßmußen fremkom i dag inden tinge och for thingßdom sørgelige berettede, att denn 4. may ßenisten forleden om nattenn er hannom offuerkommen en møgett stoer skade aff jldebrannd, som angick, der hannnd med hanns naboer och folck laa i deres senge, och wiste icke aff den wlycke, førennd jlden haffde faaitt offuermacht, och maatte med stoer fare enttwige hußett och fick intted biergett, aff huiß hannnd haffde, och bleff hans huße och gaarde thill grunde

[*udstregtet*: aldeles] <nesten> affbrennd, huilcken hans beretning hans naboer Hans Anderßønn, Søffren Nielßen, Anders Hanßen och Hans Hanßønn samtøcktte och bekræfttet alt for møgett [detswere] sandferdig att werre; er hand derfor høylig forarsaget gode fromme folck om nogen befording i saadanne hans elendige bedrøffuelig wilkor att besøge, Gud almeg:te will alle gode gierninger rundelige och well igienn wederlegge; att saaledes om hans leilighet er berett for osß, bekræfter wi med wores beseiglinger her neden wndertrøchtte. Datum vt supra.

HP ON JS FRANTS FOLMERSØN

Påskrift:

| s. 1. |

lest paa Høgßgard den 8. nouember anno 1621.

| s. 2, spalte 1 |

forløffuidt y Ottenss then 9. juny [1]621. Jacob Lett.

forløffuit vdi Assens s. Mortens dagh 1621 [11/11]. J. Bang.

| s. 2, spalte 2 |

Forløffuidt vdi Nyborig denn 16. juny anno 1621. Thomes Brun.

Er forløffid wdj Kiertteminde søndagen den 17. juny anno 1621. Pouell Skinckell, egen handtt.

Lest paa Kiestrup denn 9. july anno 1621.

Admissæ Gudme et Brudager 21. dominica trinit. anno 1621 [21/10]. N.L.(?).

Biereby 21. octob. a:o 1621.

Horby dominica XXIII trinitatis [4/11 1621].

Flemlø cadem dominica.

Dreslette dom. XXIII post trinit. a:i 1621 [4/11].

Synderby ut supra etc.

Søeby oc Turuppe dnca. 24. post trinit. a:i etc. 1621 [11/11]. S.H.H.

Gamtofte dnica. 24. trinit. [11/11 1621].

Sandagger och Holeuaadt dnica. 24 post trinita. anno 1621. [11/11].

Dnc. 1. advent. i Aaby och Aastrup [2/12 1621]. J. Jacobßen.

Dnica. III adventus Lanngaa et Øxendrup anni lubentis 1621 [16/12]. T.N.

Eadem dnica. Giselæ. J.C.

| s. 2, spalte 3 |

Forløffuit wdj Suenborich 2. juny anno 1621. Michil Enwoldsen, egh.

Forløffuidt wdj Foborrigh att besøge gottfolck om hiellp i Jesu naffnn denn 31. october anno 1621. Hanns Nielßenn.

Lest på Huedhollmb den 1. nouembris 1621.

Querndrup dom. 3. advent. anno 1621. [16/12]. M.K.

Dnica. 3. advent. K[irkeby] et L[unde]. [16/12]. C.N. [?].

Frørup epiphantias dni. 1622 [6/1].

Vindingi eodem festo præscripto.

Lest paa Ørbecklunde den 11. januarij anno 1622.

BILAG III

Nyborg Lens Regnskab, Bilag til Extraskattemandtal 1630.

Wy effterskreffne Lauritz Hanssøn wdj Sølling, kirckewerge, Anders Hanssøn, aldermand, Hans Pederssøn, Anders Suur oc Rasmus Christofferssen ibid., Rasmus Suur, Niels Matzøn oc Dines Jørgenssøn wdj Eskildstrup kiendis oc hermet for alle

witterligt giøre, at aar effter Guds byrd 1630, den næste søndag effter Trinitatis, som indfald den 30. may, skickit waar næruerendis breffviser Anders Hanssøn wdj for:ne Sølling paa Sølling sogensteffne for oss oc dannemend flere, som forskreffne tid oc dag Sølling kircke søgt hafde, huilcken stod wdj leent liud oc waar aff sine naboer it fuldkommit sognewinde begerendis anlangendis det wlyckelig tilfald, hannem wdj disse tuende forgangne aar waar tilslagen oc molesterit, at de der om wilde metdeele hannem deris testification oc sandheds widnisbyrd, saawijt dennem der om witterligt vaar. Der til suarede meninge Sølling sogenmend, som forbemelte tid oc dag Sølling kircke søgt hafde, at det waar dennem nocksom beuist, det for:ne Anders Hanssøn paa disse tuende aars tid waar hasteligen frafalden hans heste, hopper oc andet quæg, saa at hand der offuer met sin næring er megit til agters kommen, mens paa det at hand nogenledes sin store skade kunde effter komme, nødis hand til, fattig mand, godhiertige christne om hielp at visitere oc besøge, bedendes derfor alle oc huer serdelis, for:ne Anders Hanssøn hender for at komme, at de for Guds skyld oc denne wor ringe skriffuelse wilde hannem nogit wdj Jesu naffn betencke, foruentendis løn aff Gud den almectigste, huilcken alle gode gierninge wil rigelig belønne. Desz til witterlighed hafver wy tryct wore zigneter her neden vnder. Actum anno, loco ac die vt supra.

LH	AH	HP	AH
RC	RH	NM	DJ

At denne fattig mand Anders Hanssøn hafver fangit saadan skade, som foreskrefuit staar, det bekiender ieg Jørgen Lauritzon met denne min egen haand.

Forloffuidt wdj Othenße den 19. junij, a:o 1630. Jørgen Mogenssen.